

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИДА ИСЛОМИЙ МОЛИЯ БОЗОРИНИНГ ИМКОНИАТЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Сайдирасулов Лазиз Алимович

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби катта ўқитувчиси

Мамлакатимизда сўнгги йилларда жаҳон молия бозорининг таркибий қисми ҳисобланмиш исломий молия бозорини тадқиқ қилишга қизиқиш бениҳоя ортиб бормоқда. Бунга аввало исломий молия бозорининг молиявий-иқтисодий инқирозлар бўлишига қарамасдан барқарор ривожланиш суръатларига эга бўлганлиги билан изоҳланади. Исломий молия бозорининг ликвид молиявий ресурслари ҳажмининг юқори эканлиги, мамлакатимиз иқтисодиётига бу маблағлардан инвестиция қилиш имкониятларини қидиришга қаратилган илмий тадқиқотлар олиб бориш кераклигини англатади.

Мавжуд иқтисодий адабиётларда исломий молия бозори ва унинг сегментлари халқаро шариат тадқиқот марказлари, бир қатор хорижлик ва маҳаллий олимлар томонидан ўрганилган ва тегишли хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Ислом молияси бўйича халқаро шариат тадқиқот академияси (ISRA-international shari'ah research academy for Islamic finance)²⁹¹ ҳам исломий молия тизими оид ўз тадқиқот ишларида исломий молия бозори инструментлари ва уларнинг шартномалари, исломий пул бозори, исломий қимматли қоғозлар бозори, сукук бозори ва унинг турлари, исломий капитал бозори, исломий суғурта бозори(такофул), исломий молия бозори рисклари, исломий молия бозорини тартибга солишга оид қимматли маълумотлар берилган.

Жумладан, хорижий олимлардан ААОИФИ ((исломий молияси соҳасида халқаро стандартларни ишлаб чиқиш билан шуғулланувчи етакчи ташкилот) шариат кенгаши раиси, Муфтий Муҳаммад Тақий Усманийнинг²⁹² хизматлари беқиёс. У ўз тадқиқотларида исломий банкларнинг замонавий тажрибалари, исломий банкларининг ўзига хос молиялаштириш методларини(мушорака, мудораба, муробаҳа, ижара ва ҳ.к.), исломий инвестицион фондларни, ҳамда исломий қимматли қоғозлар ҳисобланмиш сукук бўйича ўз қарашларини келтириб ўтган.

Шунингдек, Мустафо Маҳмуд Абдуссалом²⁹³ ўзининг илмий ишларида исломий молия бозори, унинг ривожланиш босқичлари, бошқа анъанавий молия бозорлар билан фарқли жиҳатлари ҳамда исломий банкларда

²⁹¹ Islamic financial system 2nd edition international shari'ah research academy for Islamic finance (ISRA) 2020 y

²⁹² Тақий Усманий. Ислом молиясига кириш. Т:2023, 288 б

²⁹³ Мустафо Маҳмуд Абдуссалом. صيغ التمويل و الاستثمار فى المصارف الاسلامية. Макка: 2022, 340 б

инвестиция ва молиялаштириш шакллари ҳақида фикр юритган. Ислом молиялаштириш усуллари турли хил схемалар ёрдамида ишлаш принципларини тушунтириб берган.

Мустақил давлатлари ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатлари олимларидан россиялик Р.И.Беккин²⁹⁴ ислом молия бозори бўйича олиб борган тадқиқотларида ислом молия тизимининг аҳамияти, унинг асослари, исломий банк ишида қўлланиладиган молиялаштириш усуллари ва аоситалари, исломий молия бозорида исломий облигациялар(сукук)нинг ўрни ва хусусиятлари, исломий суғурталаш(такафул)нинг ўзига хос хусусиятлари ва ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилган.

Қозоғистонлик Е.А.Байдаулет²⁹⁵ ўз илмий тадқиқотларида исломий молия бозори сегментлари бўлмиш банклар, суғурта компаниялари, исломий инвестиция жамғармалари ва сукук бозори ҳақида ўз илмий қарашларини баён қилган.

Маҳаллий олимлардан Ш.Шоҳаъзамий²⁹⁶ ўз илмий ишларида биринчилардан бўлиб тизимли молия инжиниринги асосларини тадқиқ қилган ва унинг концептуал йўналишлари доирасида 7-гуруҳ сифатида шариат қонунларига асосланган исломий модел доирасидаги инновациялар билан боғлиқ исломий молия инжинирингини келтириб ўтган. Шунингдек, мамлакатда исломий банкларни юзага келиши мамлакатимиз молия бозорида янги молиявий инструментларни ва узоқ муддатли инвестицияларни кириб келишига замин яратилиши таъкидлаб ўтилган.

С.Аброров²⁹⁷ ўз илмий тадқиқотларида молиявий секторлар ўртасидаги рақобатнинг таъминланиши ва фойдаланилмаётган жамғармаларнинг инвестицияга трансформацияланиши орқали сукук ривожланишининг иқтисодиётга ижобий таъсири асослаб берган. Жаҳон амалиётида хорижий инвестицияларни жалб этишда сукуклар эмиссиясидан фойдаланиш салмоғи ортиб бораётганлиги ва улар орқали давлат-хусусий шерикчилигидаги ва инфратузилмани ривожлантириш бўйича лойиҳаларига инвестициялар самарали жалб этилаётганлигини айтиб ўтилган. Жаҳон ислом молия бозоридаги Ўзбекистон имижини ошириш ва сукук воситасида инвестиция жалб этиш кўламини янада кенгайтиришга йўналтирилган исломий қимматли қоғозларни ривожлантиришнинг узоқ муддатли стратегиясини ишлаб чиқиш зарурияти мавжуд эканлигини келтириб ўтган.

---

²⁹⁴ Р.И.Беккин. Ислом иқтисодий модели ва замон. Т:2019

²⁹⁵ Е.А.Байдаулет. Исломий молия асослари. Т:2019, 432 б

²⁹⁶ Ш.Ш.Шоҳаъзамий. Тизимли молия инжиниринги. Монография. Т.2012, 796 б

²⁹⁷ С.Аброровнинг “Ўзбекистонда сукук – исломий қимматли қоғозларни жорий этиш истиқболлари” мавзусидаги диссертацияси, Т. 2020й

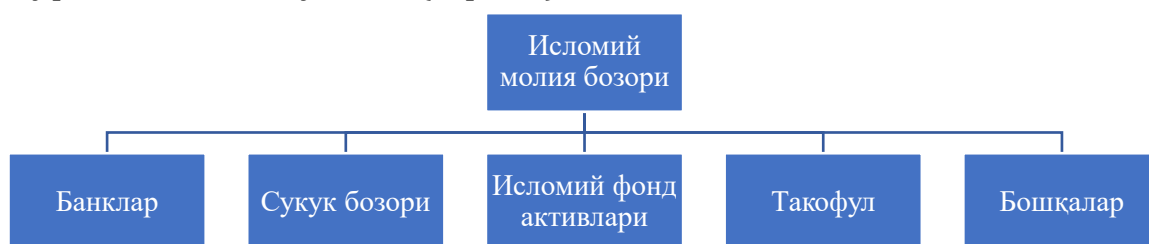
А.Турсунов²⁹⁸ ўз илмий тадқиқотларида вақф манбаси орқали исломий микромолия хизматларини ташкил қилиш ва у орқали лойиҳаларни молиялаштириш орқали бўш иш ўринларини яратиш, аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш натижасида қашшоқликни қисқартиришга оид фикрларни, шунингдек тижорат банкларида исломий банк хизматларини ташкил этишнинг SWOT таҳлилида иқтисодий молиялаштириш учун ислом тараққиёти банкдан молиялаштириш манбаларини жалб қилиш имконияти, араб мамлакатларидан инвестицион маблағларни жалб қилиш имконияти каби назарий хулоса ва амалий таклифларни билдириб ўтган.

Жаҳон молия бозори моделларини шартли равишда 4 гуруҳга ажратиб таҳлил қилишимиз мумкин:

- Англо-саксон модел
- Континентал модел
- Исломий модел
- Аралаш модел

Саноатлашиш даражаси юқори бўлган мамлакатларда молия бозорининг асосан англо-саксон ва континентал моделлари бўйича тузилганини, кўпчилик ривожланаётган мамлакатларда эса гибрид ёки англо-саксон ёки континентал (германча) моделни, мусулмон давлатларида – исломий моделини кўришимиз мумкин. Жумладан, ўтиш иқтисодийга мансуб давлатларда кўпроқ аралаш моделни кузатиш мумкин, аммо уларнинг инфратузилмаси самарадорлиги бўйича индустриал мамлакатлар моделларига ҳозирча тенглаша олмайди. Исломий молия модели глобал жаҳон молия бозори архитектурасида муҳим рол ўйнайди ва шариат тамойилларига мос келадиган ўзига хос ва ахлоқий ёндашувни таклиф этади.

Жаҳон ислом молияси активларини сегментлар бўйича 5 та гуруҳга ажратиб ўрганишимиз мумкин (1-расм).

1-расм. Исломий молия бозори сегментлари таснифи

Манба: Маълумотлар асосида муаллиф томонидан тузилган.

Турли хил адабиётларда таснифлашнинг бошқа турлари ҳам келтирилган. Ислом молия бозорини таснифлаб, уларнинг фаолиятига баҳо

²⁹⁸ А.Турсуновнинг “Исломий микромолиялашда вақф хайрия жамоат фондининг фаолиятини ривожлантириш йўллари” мавзусидаги иқтисодий фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати, Т. 2023й

бериш орқали қайси сегментларнинг ўрни қай даражада эканлигини ва қайси сегментлар орқали инвестициялар жалб қилиш имкониятларини аниқлашимиз мумкин бўлади.

Исломий молия бозорида исломий банклар етакчи ўринни эгаллайди. Сукук эса исломий қимматли қоғоз бўлиб унинг ҳажми ҳам йилдан-йилга ўсиб бораяпти. Исломий фонд активлари, такофул (исломий суғурта) ва бошқа исломий молия институтлари исломий молия бозори сегментлари таркибида кичик ҳажмга эга.

Сўнгги йилларда жаҳон молия бозорининг таркибий қисмларидан ҳисобланган исломий молия бозорининг тез суръатлар билан ўсиб бориш тенденциясига эга эканлиги натижасида, кўпчилик давлатлар бу бозорни таҳлил қилишга ва исломий молия бозорининг имкониятларидан фойдаланишга қизиқиш билдираяптилар. Хусусан, Ўзбекистонда ҳам исломий молия бозорининг молиявий инструментларидан фойдаланган ҳолда инвестициялар жалб қилишга катта эътибор қаратилапти. Жумладан, 2027-2029 йиллар мобайнида мос равишда ҳар йили биттадан шариат мезон ва тартиблари бўйича 3 та исломий тижорат банк жорий этилиши кўзда тутилганлиги ҳам исломий молия бозори имкониятларидан фойдаланган ҳолда инвестициялар оқимини ҳажмини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. *Islamic financial system 2nd edition international shari'ah research academy for Islamic finance (ISRA) 2020 y*
2. Тақий Усманий. *Ислом молиясига кириш. Т:2023, 288 б*
3. Мустафо Маҳмуд Абдуссалом. *صیغ التمويل و الاستثمار فی المصارف الاسلامیة*
Макка: 2022, 340 б
4. Р.И.Беккин. *Ислом иқтисодий модели ва замон. Т:2019*
5. Е.А.Байдаулет. *Исломий молия асослари. Т:2019, 432 б*
6. Ш.Ш.Шоҳаъзамий. *Тизимли молия инжиниринги. Монография. Т.2012, 796 б*
7. С.Аброровнинг *“Ўзбекистонда сукук – исломий қимматли қоғозларни жорий этиш истиқболлари”* мавзусидаги диссертацияси, Т. 2020й
8. А.Турсуновнинг *“Исломий микромолиялашда вақф хайрия жамоат фондининг фаолиятини ривожлантириш йўллари”* мавзусидаги иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати, Т. 2023й